

NOVA PANORAMA MORFOLOŠKOGA USTROJAVANJA HRVATSKOGA U PROŠLOSTI

Iva Lukežić

ZAJEDNIČKA POVIJEST HRVATSKIH NARJEČJA, 2. MORFOLOGIJA

Zagreb – Rijeka; Hrvatska sveučilišna naklada –
– Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 2015.

Ukratko nedavno prikazah u talijanskom slavističkom časopisu *Ricerche slavistiche* (2013) prvi dio knjige *Zajednička povijest hrvatskih narječja (1. Fonologija)* prof. dr. Ive Lukežić, istaknute dijalektologinje i povjesničarke hrvatskoga jezika s opsežnom bibliografijom i statusom profesora emeritusa na Sveučilištu u Rijeci, koja je oblikovala i desetljećima usmjeravala rad prepoznatljive riječke dijalektološke škole. Prošle godine autorica je općinstvu podarila drugi dio *Zajedničke povijesti hrvatskih narječja* s podnaslovom *Morfologija*, na gotovo pet stotina stranica, pa ćemo ovdje riječi riječ-dvije o tom novom prinosu.

Za širok krug čitatelja treba reći da hrvatskoj filologiji i danas još nedostaju konceptijski raznolike, cjelovite i pregledne panorame povijesti hrvatskoga jezika, pa je dvosvezačna knjiga Ive Lukežić dragocjena kao priručnik i sveučilišni udžbenik. Njezina je perspektiva dijalektološka, a nastojanje da opiše fonologiju i morfologiju hrvatskoga jezika u prošlosti pripada disciplini koju nazivamo povijesna dijalektologija. To nije isto što i sociolingvistički usmjerena povijest hrvatskoga jezika, koja provire na pitanjima kao što su, primjerice, zašto stari pisci hrvatski u svojim tekstovima rabe sintagme tipa *očimi mojima* i *rusijema kosami* (umjesto npr. očekivanih

očima mojima ili *rusijemi kosami*), kako to da dubrovački pisci osim Ljd. *svijetu* imaju i oblik *sviti/svijeti*, što kazuje činjenica da Lucić ima štokavski nastavak *-a* u Gmn. imenica, ali rjeđe od nultoga nastavka.

Dosljedna odabranoj perspektivi, Iva Lukežić (p)opisuje i tumači ravnopravno sve mogućnosti koje su hrvatski narječni sustavi u prošlosti nudili svojim govornicima. Očuvana pisana baština promatra se kao vrelo podataka o povijesnom putu oblikovanja hrvatskih narječja. Odmak od tradicionalnoga jezičnopovijesnoga opisa i inovativnost pristupa I. Lukežić sastoji se u tom što se ne polazi od jednog hrvatskoga narječja (štokavskoga, koji je dao strukturu suvremenom hrvatskom standardnom jeziku), nego se u povijesnoj okomici nastoje sagledati i ravnopravno opisom obuhvatiti rastvorene pojavnosti hrvatskoga jezika. Na takav zadatak može kompetentno odgovoriti samo onaj stručnjak koji se nakon neizmernih kilometara terenskih istraživanja jednako dobro snalazi i u pisanim blagohraništima vjekovite riječi hrvatske, rukopisima i tiskanim knjigama. Riječ je, dakle, o prilično složenom prikazu zbog dijakronijsko-dijatopijske osnove autoričina opisa.

Knjiga ima ukupno sedam poglavlja: 1. *Imenice*; 2. *Zamjenice*; 3. *Pridjevi*; 4. *Bro-*

jevi; 5. *Potvrde zamjeničko-pridjevske sklonidbe*; 6. *Glagoli*; 7. *Entiteti i jezici u povijesnom dodiru s hrvatskim*. Na početku se nalazi kratak *Proslav*, a na kraju *Literatura i Bilješka o autorici*. Svako poglavlje po potrebi se raščlanjuje na manja potpoglavlja. Ako se popis poglavlja prvoga dijela autoričine knjige posvećene fonologiji uspoređi s popisom poglavlja druge knjige, očividno je da je u ovoj drugoj knjizi koncepcija iznošenja građe ponešto (opravdano) izmijenjena jer se ne iznosi po četirima razdobljima kao u prvoj (*Slavenski zametci hrvatskoga, Starohrvatsko razdoblje, Srednjohrvatsko razdoblje, Novohrvatsko razdoblje*) nego prema promjenjivim vrstama riječi (osim 5. i 7. poglavlja). U većini poglavlja daju se najprvo polazišta (praslavensko razdoblje), razmatra se prvotna uspostava hrvatskih narječja i razvojne tendencije po narječjima s potvrđama kako iz starije pisane baštine tako i dostupne (objavljene i neobjavljene) dijalektološke građe. U praćenju autoričina izlaganja svakovrsnih podataka pomažu tablice gramatičkih morfema razređenih po rodovima, brojevima i padežima.

Opis u prvom najvećem poglavlju (200-tinjak stranica) pod naslovom *Imenice* polazi od praslavenskoga naslijeda i zabilježenoga jezičnoga stanja u kanonskim tekstovima staroslavenskoga književnoga jezika, potom prelazi na uspostavu hrvatskih narječja u kojima su bile ugašene sporedne deklinacije i jačale glavne. Preživjela je jedna sporedna, i-deklinacija ženskoga roda (imenice koje su pripadale ugaslim deklinacijama i imenice m. r. i-deklinacije slile su se u glavne deklinacije), pa govorimo o sklonidbenoj a- (muški i srednji rod), e- (ženski rod) i i-vrsti (ženski rod). Osim toga opisuje se

kako je postupno i neujednačeno u hrvatskim narječjima dokidana naslijeđena podvojenost glavnih deklinacija po palatalnosti te gubitak potkategorije dvojine. Donose se podatci o štokavskim morfološkim inovacijama u 14. i 15. stoljeću, s tim da autorica u knjizi jasno razdvaja istočnoštokavsko od zapadnoštokavskoga narječja (i pripadajuće pisane baštine), koje je nizom značajki uže povezano s kajkavskim i čakavskim. Ističu se i prepoznatljive značajke određenih razdoblja (npr. prevladavanje nastavaka palatalnih osnova u većini padeža od 14. st. uz zadržavanje nepalatalnih nastavaka ili nastavaka ugaslih sporednih deklinacija u nekim padežima kao alomorfa). Razlikuju se stariji (osnovni) sklonidbeni obrasci zajednički svim narječjima u 14. stoljeću i štokavski pomlađeni obrazac za množinu, koji obilježava -a u Gmn. i sinkretizirani padežni oblici DLImn. Autorica nadalje ulazi u kontrastivnu analizu jer u nekoliko odsječaka raščlanjuje i opisuje koji su nastavci od praslavenskoga ostali neizmijenjeni u hrvatskim narječjima, koje su zajedničke i pojedinačne morfološke inovacije nakon uspostave hrvatskih narječja, navode se funkcionalizirani nastavci posvojeni iz ugaslih deklinacija u glavne, naglašavaju se padežni nastavci koji su različiti u hrvatskim narječjima itd. Popis nastavaka i dijakronijski opis njihove uporabe ne može bez morfonologije, pa autorica ukratko iznosi najvažnije morfološke alternacije, starije i novije. Imenička sklonidba dokumentira se obilnim navođenjem potvrda iz starih pisanih vrela, i to zasebno prema pripadnosti čakavskoj, kajkavskoj i zapadnoštokavskoj strukturi, a na koncu se iznose potvrde iz govora triju hrvatskih narječja 20. stolje-

ća, koje su prikupljene dijalektološkim istraživanjem na terenu, autoričnim ili objavljenim u stručnoj literaturi. Za potvrde iz starih tekstova treba reći još da se podatci donose kadšto sažeto i jezgrovito za određene padeže prema potvrđama u tekstovima različitih pisaca, a kadšto se daje opis morfološkoga sustava određenih pisaca (npr. Gundulić, Della Bella, Vojnović, Divković). Ovo potonje uzorkovanje vrlo je korisno jer se tako lakše uočavaju razlike u jezičnoj uporabi pisaca istoga ili drugoga književnoga kruga (npr. v. razliku u uporabi novijega i starijega nastavka u Gmn. između Margitića iz zapadne Bosne i Šitovića iz zapadne Hercegovine). Podatci o imeničkoj sklonidbi u hrvatskim narječjima u 20. stoljeću klasificirani su i izloženi u knjizi prema pripadnosti određenom narječju, dijalektu i mjesnom govoru te jednoj od triju sklonidbenih vrsta. Na koncu poglavlja daje se kratak pregled razvoja naglasnih paradigmi imenica (a, b, c).

U drugom poglavlju riječ je o zamjenicama. Najprije se opisuje povijesni razvoj i sklonidba osobnih zamjenica i povratne zamjenice, a potom neosobnih zamjenica i pridjevnih zamjenica (zamjeničkih pridjeva). Pregledno se prezentiraju utabličene polazne i starohrvatske/srednjohrvatske paradigme. U trećem poglavlju obrađuju se pridjevi, pa se ukratko iznose podatci o praslavenskom naslijeđu i povijesnom razvoju, opisuje se sklonidba (imenička i pridjevsko-zamjenička) i stupnjevanje pridjeva. U vrlo kratkom četvrtom poglavlju daju se osnovne informacije o oblicima brojeva i njihovu povijesnom razvoju te načinu sklanjanja deklinabilnih brojeva. U idućem, petom poglavlju donose se obilno potvrde zamjeničko-pridjev-

ne sklonidbe iz tekstova starih pisaca hrvatskih različitih dijalektnih obojenja te mjesnih govora i dijalekata hrvatskih narječja u 20. stoljeću. Uz to, u istom poglavlju iznose se značajke naglasnih paradigmi (a, b, c) zamjenica, pridjeva i brojeva.

Glagolima je posvećeno opsežno, stotinjak stranica dugo šesto poglavlje. Najopširnije se autorica osvrće na prezent razdvojivši u opisu glagole „atematskoga” i glagole „tematskoga” prezenta, a potonju skupinu opisuje klasificirajući glagole na IV. razreda/klase, odnosno 4. konjugacijske paradigme u starohrvatskom i u kasnijim razdobljima. Preteritalni oblici, imperativ, infinitiv i supin, participi te složeni glagolski oblici prikazuju se sažeto i jezgrovito. Poglavlje završava navođenjem potvrda iz starih pisanih vrela i hrvatskih narječja u 20. stoljeću te opisom naglasnih paradigmi u glagola.

Na koncu je knjige sedmo poglavlje pod naslovom *Entiteti i jezici u povijesnom dodiru s hrvatskim*, u kojem se sažeto govori o svim važnijim jezicima s kojima je hrvatski bio od najstarijih vremena u dodiru i koji su tako, neki manje, a neki više, utjecali na hrvatski jezik. Šteta je što na koncu knjige nema sažetka u kojem bi bili izneseni glavni zaključci po poglavljima.

Zaključno se može reći da je autorica izradila vrijednu zbirku podataka od kojih je izgradila impozantnu zgradu u području svojega dugogodišnjega istraživanja, a važnost toga autoričina životnoga djela ne narušavaju sitni propusti i prijeporna stajališta štono prate svako takvo djelo. Na primjer, autorica u 84. bilješki ispod teksta piše da „pouzdanije čitanje ostalih nastavaka L jd. na Ploči [bašćanskoj, A. K.] zapriječeno je činjenicom da su pisani glagoljičkim slovom za ‘jat’”, iako

početkom 12. stoljeća još treba računati s nastavkom -ě imenica nepalatalnih osnova jer tada još nije došlo do urušavanja opreke nastavaka po palatalnosti (proces 12–14. st.) i defonologizacije fonema jat (izgovarao se kao zatvoreno e do u 13. st.), koji se u glagoljici i ćirilici zapisivao grafemom jat, rijetko nekim drugim grafemom kao iznimno na *Baščanskoj ploči* (v. nesigurno čitanje *svedomi*, ali i *-neg(a)* u *Pribineg(a)*). Prijepornim se može činiti razvrstavanje tekstova nekih pisaca (odnosno jezičnih podataka iz njihovih djela). Primjerice, zašto se primjerima iz Kavanjinova *Bogatstva i uboštva* ilustrira čakavština, a primjerima iz Kanavelićevih tekstova štokavština kad su se oba ta čakavca trsila pisati književnom štokavštinom na dubrovačku? Iz tekstova Frana Krste i sestre mu Frankopanke uzimaju se primjeri za čakavštinu u prošlosti, premda oni u svojim tekstovima pišu *buduč*, *bum živiti* i *pozdravljenje*? Nije ovdje riječ ni o kakvim autoričnim pogrešnim pro-

sudbama, nego je riječ o tom da je teško naći staroga pisca hrvatskoga čije je izražavanje ograničeno zavičajnim vidokrugom. Možda se moglo izbjeći prekobrojno nabranjanje istovrsnih primjera, čime bi čitanje teksta bilo propulzivnije i lakše, a izabrani reprezentativni primjeri mogli su biti integrirani u tekst, pa ne bi bili odvojeni u posebnim odsječcima ili poglavljima. Međutim, ne treba zaboraviti da je knjiga namijenjena i studentima, koji lakše uče ako im se podastre više primjera. Zasiurno je u drugom dijelu autoričine knjige učinjen pozitivan pomak u vezi s primjerima iz starih tekstova jer je u njemu za razliku od prvoga dijela posvećenoga fonologiji navedeno više primjera iz stilski raznovrsnih tekstova. Sve u svemu, može se reći da je autorica obima dijelovima svoje *Zajedničke povijesti hrvatskih narječja* unaprijedila hrvatsku povijesnu dijalektologiju te objavila za hrvatsku filologiju kapitalno i konceptijski inovativno djelo.

Amir Kapetanović